

Ekrem Čaušević i Barbara Kerovec, *Turski i hrvatski u usporedbi i kontrastiranju: Sintagma i jednostavna rečenica*, Ibis grafika, Zagreb, 2021.

Prof. Ekrem Čaušević, utemeljitelj studija turkologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, počeo je svoj rad na poredbeno–kontrastivnim istraživanjima turskog i hrvatskog još u svojoj *Gramatici suvremenog turskog jezika* (1996.). Istraživanja ove teme razvijala su se u znanstvenim i stručnim radovima obaju autora, a mnogi od tih radova nastali su u okviru znanstvenih projekata *Turski i hrvatski jeziku kontaktu i u kontrastivnoj analizi* i *Kontrastivna analiza gramatičkoga ustroja turskog i hrvatskog jezika* koje je prof. Čaušević vodio (projekti koji su bili potpomognuti od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH). Recenzenti knjige su izv. prof. dr. sc. Marta Andrić s Katedre za turkologiju i prof. dr. sc. Ivan Marković s Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

U knjizi se sustavno i detaljno pristupa usporedbi i kontrastiranju struktura različitih vrsta sintagmi i jednostavnih rečenica na temelju rečeničnih funkcija, odnosno rečeničnom i sintagmatskom ustroju. Taj deskriptivno–funkcionalan pristup na pojedinim mjestima je dopunjen i novijim spoznajama iz domene kognitivne lingvistike (što je nesumnjivo doprinos koautorice Barbare Kerovec, inače izvanredne profesorice na Katedri za turkologiju). Uz to, knjiga je osuvremenjena recentnim lingvističkim spoznajama o sprezi gramatike i značenja i isticanjem pragmatičkih faktora u jezičnome strukturiranju. Važno je spomenuti i to da su u knjizi zastupljene teme koje su dosad u hrvatskoj jezikoslovnoj turkologiji bile djelomično ili nikako obrađivane. To su predikatni proširak, besubjektne rečenice, obezličavanje i obavijesno ustrojstvo rečenice.

Za početak, evo pojednostavljenog pregleda sadržaja knjige (319 stranica):

Predgovor

1. Temeljna svojstva turske i hrvatske jednostavne rečenice i sintagme
2. Predikat (predikatne kategorije u turskom jeziku, vrste predikata, negacija, predikatni proširak)
3. Subjekt
4. Objekt (izravni objekt, neizravni objekt, glagoli s više objekata, objektne sintagme)
5. Priložne oznake ili adverbijali (priložnoodredbene sintagme, priložne oznake mjesta, vremena, načina, uzroka, kriterija, namjere, društva, oruđa i sredstva, vršitelja glagolske radnje, cijene, količine, pogodbe, dopuštenja, poredbe, oznake)
6. Atribut (jednostavne i složene atributne sintagme)
7. Obavijesno ustrojstvo jednostavne rečenice (temeljna svojstva obavijesnog ustrojstva, pitanja i/ili upitne rečenice)

Popis kratica
Literatura
Kazalo pojmova

Prvo poglavlje (»Temeljna svojstva turske i hrvatske jednostavne rečenice i sintagme«) predstavlja glavne sintaktičke osobitosti turskoga i hrvatskoga, njihove sličnosti i razlike kao i temeljne pojmove vezane uz sintagmu i jednostavnu rečenicu. Kao u prijašnjim radovima, i ovdje se ističe važna razlika u kanonskom poretku rečeničnih konstituenata oba jezika. Objašnjena je potanje temeljna funkcija predikata u rečenici. Na jednostavnom primjeru prikazana je ta razlika:

İvan bey bugün iş toplantısına **gecikti**.
S O V

Gospodin Ivan **zakasnio je** jutros na poslovni sastanak.
S V O

U nastavku su prikazane koordinativne (članovi objedinjeni zajedničkom funkcijom) i subordinativne (odnos zavisnosti među članovima) sintagme. Jedna od bitnih razlika između turskih i hrvatskih koordinativnih sintagmi jest da u turskome sufikse za množinu, posvojnost i padež često prima samo posljednji član sintagme, npr.

Gazete-Ø ve kitab-ı okudum. ‘Pročitao sam novine i knjigu’
(umjesto *gazete-yi ve kitab-ı*)

Pragmatična motiviranost izostavljanja redundantnog morfema na prvom od članova jest jezična ekonomija (tipična za aglutinativne jezike). Dvije su bitne razlike između turskih i hrvatskih subordinativnih sintagmi: a) podređeni član prethodi nadređenome, b) podređeni član nekongruentan je s nadređenim (tj. ne prima sufikse za množinu, posvojnost i padež, za razliku od hrvatskoga), npr.

büyük şehir ‘veliki grad’ vs. *büyük şehir-den* ‘iz velikog grada’
sarı yaprak-lar ‘žuti listovi’ vs. *sarı yaprak-lar-a* ‘žutim listovima’
taş duvar-lar-ı ‘njezini kameni zidovi’ vs. *taş duvar-lar-ı-n-ı* ‘njezine kamene zidove’

Tu dolazimo i do prve od 23 tablice (*gramatički odnos između članova turskih i hrvatskih subordinativnih sintagmâ*). Uopće, tablice u ovoj knjizi, jasne i pregledne, značajno doprinose kvaliteti ove knjige. Poglavlje završava kratkim pregledom osnovnih značajki složenih (posebno zavisnosloženih) rečenica zbog jasnijeg objašnjavanja infinitivnih skupina koje se pojavljuju u raznim turskim sintagmama i jednostavnim rečenicama.

U drugom poglavlju (»Predikat«) obrađeni su predikat kao nositelj rečeničnog ustrojstva, predikatne kategorije, vrste predikata, modeli imenskih i glagolskih re-

čenicama, negacija i predikatni proširak. U uvodnom dijelu pažnja je posvećena glagolu te su iscrpno opisani temeljni pojmovi vezani uz glagole: valencija, prijelaznost i rekcija. Slijedi opis predikatnih kategorija u turskome: lica i broja, vremena, načina, stanja i vida. U zadnjoj se kategoriji turski i hrvatski vrlo razlikuju – u turskome vid nije morfologiziran u tvorbenom smislu pa se osnovna vidska distinkcija svršeno–nesvršeno izražava na druge načine, npr. izborom glagolskog vremena, korištenjem participa, perifrastičkih oblika i sl. Tako se i u turskome može izraziti svršenost, trajnosti i durativnost, trenutačnost, inkoativnost i terminativnost. Nadalje se govori o imenskom i glagolskom predikatu, tj. o imenskim i glagolskim rečenicama. Treće potpoglavlje govori o negaciji. Svi turski glagoli i kao finitni i kao infinitni oblici negiraju se sufiksom *-mA* (npr. *Kadın cevap ver-me-di*. ‘Žena nije odgovorila.’); za negiranje predikata egzistencijalnih rečenica koristi se predikativ *yok* (afirmativni oblik je *var*, npr. *Orhanın arabası yok*. ‘Orhan nema auto.’ dosl. ‘Orhana auto–njegov ne postoji.’). Imenska rečenica u turskome uvijek se negira pomoću imenske negacije *değil* na koju se dodaju lični sufiksi pomoćnog glagola *imek* ‘biti’ (npr. *Yorgun değil-im*. ‘Nisam umoran.’). Negacijom *hayır* daje se niječan odgovor na pitanje (negira se cijela rečenica, a ne samo glagol, npr. *İşe döner misin?– Hayır, doktora gitmeliyim*. ‘Hoćeš li se vratiti na posao? – Ne, moram ići doktoru.’). Obradene su i niječna čestica *hiç* ‘ništa’, ‘uopće’, kao i niječni veznik i pojačajna čestica *ne...ne (de)* ‘ni(ti)...ni(ti)’. Zadnje potpoglavlje posvećeno je predikatnom proširku, temi koja do sada nije obrađivana u svjetskoj jezikoslovnoj turkologiji kako autori ističu u predgovoru. Predikatni proširak (sekundarni predikat) proširuje primarni (samoznačni) glagol. Razrađene su vrste predikatnih proširaka i navedeni su pragmatički i sintaktički konteksti u kojima se proširak pojavljuje. Autori ističu kvalifikativnu i deskriptivsku funkciju proširaka kojima se iskazuju načinsko–okolnosna značenja i značenja stanja.

Treće poglavlje (»Subjekt«) obrađuje vrste riječi koje mogu imati funkciju subjekta, specifičnosti subjekata koji se pojavljuju u egzistencijalnim rečenicama, sročnost subjekta i predikata, besubjektne ili jednočlane rečenice te načine obezličavanja radnje. Osnovna razlika između subjekta u hrvatskome i subjekta u turskome je ta što je u turskome subjekt rečenice u padežu *apsolutivu* koji se ne može poistovjetiti s nominativom, jer osim za izražavanje gramatičkoga subjekta, može izraziti i neke druge funkcije. Vrste riječi koje mogu imati funkciju subjekta su zamjenice, imenice, poimeničeni pridjevi i prilozi, brojevi, glagolske imenice i dr. U egzistencijalnim rečenicama (s predikativima *var* i *yok*) subjekt nije obavezno izrečen ako predikativi mogu primiti lične sufikse prezenta, perfekta i kondicionala. Ali, ako se radi o 3. licu, subjektna dopuna je obavezna. Što se sročnosti tiče, turski nema kategoriju roda, ali se pravila o sročnosti subjekta i predikata bitno razlikuju u kategorijama lica i broja. Što se besubjektne rečenice tiče, autori predstavljaju različite tipove tih rečenica:

- a) pasivne rečenice
- b) rečenice koje izražavaju meteorološko vrijeme

- c) rečenice u kojima se izražava kronološko vrijeme
- d) rečenice s vremenski, mjesno ili situacijski »omeđenom« radnjom
- e) rečenice koje izražavaju fizička ili psihička stanja
- f) rečenice kojima se izražava određen broj jedinki neke vrste i rečenice koje u hrvatskome imaju infinitiv u ulozi predikata, a nose uglavnom značenja savjeta, upute ili naredbe

Dani su i prijevodni ekvivalenti u turskome, npr. bezličnih *verba meteorologica*:

Gök gürlüyör. 'Grmi.' (dosl. 'Nebo grmi.')

Yağmur yağıyor. 'Kiši.' (dosl. 'Pada kiša.')

Četvrto poglavlje (»Objekt«) posvećeno je izravnim i neizravnim objektima, gramatičko–značenjskim svojstvima glagola koji objektima otvaraju mjesto u sintagmi ili rečenici i ustrojstvu objektnih sintagma. U turskome se izravni objekt prototipno iskazuje imenicom, zamjenicom ili poimeničenom riječju u akuzativu (sufiks *-yI*), a u hrvatskome besprijedložnim akuzativom. Glagoli koji za svoju semantičku potpunost zahtijevaju objekt u akuzativu su izravno prijelazni glagoli. Njihovo značenjsko obilježje jest uključivanje, zahvaćanje i svladavanje čega. Glagole autori svrstavaju u tri velike skupine:

- a) glagoli prototipne prijelaznosti koji označavaju aktivno vršenje radnje iza koje ostaju rezultati ili promjena (npr. *yapmak* '/na/praviti, izraditi'; *kırmak* 'sломiti, razbiti'; *açmak* 'otvoriti' i dr.)
- b) glagoli mentalnih i psiholoških aktivnosti, emocije i percepcije (npr. *görmek* 'vidjeti'; *saymak* 'cijeniti, uvažavati'; *anlatmak* 'objasniti' i dr.)
- c) glagoli neprototipne prijelaznosti

Nadalje su navedeni načini izražavanja izravnog objekta (koji se u hrvatskome uvijek izražava besprijedložnim akuzativom) – u turskome se izravni objekt (osim akuzativom) može izraziti i apsolutnim padežom kao i kombinacijama s brojem *bir* ('jedan'). Obrađeni su i primjeri glagola s dva izravna objekta, nulta anafora, kao i složeni glagoli s objektom u apsolutivu. Neizravni objekt javlja se kao dopuna nekih glagola, a morfološki se izražava nekim od kosih padeža (dativ, ablativ). U ovom su poglavlju potanko obrađene i objektna (jednostavna i složena) sintagme.

Peto poglavlje (»Priložne oznake ili adverbijali«) obrađuje razliku između objekta kao obavezne i adverbijala kao neobavezne dopune predikatu i nadalje razrađuje priložnoodredbene sintagme (jednostavne i složene). Govori se o PO mjesta, vremena, načina, popratnih okolnosti, uzroka itd. (ukupno, 15 vrsta adverbijala). Ista knuta je i uloga infintnih glagolskih oblika kao adverbijala.

Šesto poglavlje (»Atribut«) strukturirano je slično petom. Obrađeni su tipovi sintagmi, njihova svojstva, ustroj i odnosi zavisnosti koji se ostvaruje unutar takvih sintagmi. U dijelu o jednostavnim atributnim sintagmama naročita pažnja posvećena je genitivnim vezama. U trećoj genitivnoj vezi javljaju se sintagme čiji

je podređeni član imenica u apsolutnom padežu (npr. *kağıt-Ø kutu* ‘papirnata kutija’, dosl. ‘papir kutija’). U drugoj genitivnoj vezi nalazimo sintagme u kojima je podređeni član u apsolutivu, a nadređeni prima sufiks posvojnosti (npr. *kadın-Ø doktor-u* ‘liječnik za žene/ginekolog’). U prvoj genitivnoj vezi obilježena su oba člana sintagme – podređeni član je u genitivu, a nadređeni član nosi sufiks posvojnosti (*oda-nın pencere-si* ‘prozor sobe’ dosl. ‘sobe prozor–njezin’). Nadalje su pomno obrađene i tablično prikazane složene atributne sintagme (s usložnjenim imeničkim i glagolskim atributima). Dani su i primjeri odnosa zavisnosti koji se javljaju u takvim sintagmama.

Sedmo, posljednje poglavlje (»Obavijesno ustrojstvo jednostavne rečenice«) sadrži dva veća potpoglavlja. U prvome se objašnjavaju pojmovi vezani uz obavijesno ustrojstvo rečenice te se iz aspekta obavijesnosti uspoređuju ustroji turskih i hrvatskih jednostavnih rečenica. Poreci SOV (tur.) i SVO (hrv.) su kanonski/neobilježeni poreci:

S O V	S V O
Mine saatimi kaybetti.	Mine je izgubila moj sat.

Kod promjene kanonskog poretka (koju oba jezika dopuštaju) dolazi i do promjene obavijesnog ustroja rečenice.

O S V	O V S
Saatimi Mine kaybetti.	Moj sat izgubila je Mine.

Temeljni modeli jednostavnih rečenica u oba jezika (tur. SOV, hrv. SVO) mogu biti prošireni dodatnim rečeničnim konstituentima, npr.

S POV POM O V	S POV POM V O
Mine bugün parkta saatimi kaybetti.	Mine je danas u parku izgubila moj sat.

Opisani su i objašnjeni pragmatični postupak isticanja obavijesno važnog konstituenta (fokusiranje, tj. pozicioniranje reme) kako u izjavnim, tako i u upitnim rečenicama. Na sintaktičkoj razini u turskom je važan faktor i opozicijski odnos *određeno vs. neodređeno* (izravni objekt može biti u akuzativu ili apsolutivu). Pitanja i/ili upitne rečenice i njihovo obavijesno ustrojstvo pomno su obrađeni u drugom potpoglavlju. Oblici koji su objašnjeni su potvrdno–niječna (čestična, intonacijska), dopunska, alternativna, posebna, eho i tzv. nepravna pitanja (pitanja na koja se ne očekuje odgovor u smislu informacije, budući da nose modalna značenja).

Na kraju knjige su popis kratica, literatura kratko kazalo pojmova.

Tko će čitati ovu knjigu, kome ona može služiti kao izvor vrijednih podataka i spoznaja? Svi oni jezikoslovci koji se bave sintaktičkim, kontrastivnim i tipološkim temama, turkolozi i kroatisti, a i prevoditelji zbog velikog broja primjera. Knjiga se velikim dijelom oslanja na opise i spoznaje iz kroatističke jezikoslovne tradicije što govornicima hrvatskoga olakšava razumijevanje pojmova i struktura obaju je-

zika. Budući da su kontrastivni i poredbeni opisi i tumačenja turskoga u odnosu na hrvatski primjenjivi i na hrvatskome blisko srodne južnoslavenske jezike, knjiga može služiti studentima i jezikoslovcima s govornih područja tih jezika.

Nadajmo se da će slijediti slični naslovi i time unaprijediti buduća istraživanja u hrvatskoj jezikoslovnoj turkologiji! Treba odati priznanje i nakladniku koji se već istaknuo s nekoliko knjiga vezanih uz turkologiju.

Goran Pavelić